

Eesti kooli suutlikkusest muutusteks

Anita Kärner, TÜ haridusuuringute ja õppekavaarenduse keskuse vanemteadur

Ettekanne põhineb 2011 a sügisel läbi viidud uuringul „Kooli innovatsiooni mudelid maakoolide näitel, milles uuriti kuidas käsitlevad maakoolid innovatsiooni, missugused on seda soodustavad ja takistavad tegurid ning kirjeldati süsteemselt innovatsioonijuhtumeid vähemalt kahest maapiirkonna koolist.

Uuringu teostasid Anita Kärner, Marju Lauristin (teaduskonsultant), Ülar Loolaid, Indrek Kärner.

Sobivaks juhtumianalüüsi paigaks valiti koolid, kus:

- 1) muutusele on lähenetud kui jätkuvale protsessile,
- 2) muutuste läbiviimiseks on olnud süsteemne ja metoodiline ettevalmistus.

Arvestasime hariduslikult ja sotsiaalmajanduslikult oluliste innovatsioonide sidumist kindlate tingimuste kontekstiga, kuna üks ja sama idee võib omandada erinevates kogukondades täiesti erineva tähenduse (Loogma, 2008; Kutsehariduse roll teadmus-ühiskonnas ja innovatsioonimajanduses. *Kutsehariduse I konverents*). Siit tuleneb vajadus vaadelda innovatsioonijuhtumeid koolis süvitsi ja seotuna konkreetse kontekstiga, seda nii analüüsis kui ka innovatsioonimudelite kirjeldamisel.

Üldhariduskoolide innovatsiooniga ei ole innovatsiooniprotsesside ja -mudelite tasandil Eestis varem tegeletud, eraldi fookuses ei ole vaadeldud nimetatud seoses ka maapiirkonna koole. Lisaks analüüsi üldisele eesmärgipüstitusele pakkus meeskonnale huvi empiirilise materjali kogumise käigus ilmnenu innovatsiooni paratamatuse ja innovatsiooni pragmaatilisuse aspekt.

Analüüsi eesmärkide saavutamiseks püstitati järgmised uurimisküsimused:

- 1) millistes tegevustes, töökorralduses, millistel tasanditel avaldub sisuliselt kooli uuenduslikkus;
- 2) milline on erinevate koostöövõrgustike mõju uuendustele koolis;
- 3) milline on kooli ümbritseva keskkonna ja kogukonna mõju uuendustele koolis;
- 4) milliste tunnuste abil kirjeldada kooli uuenduslikkust.

Vaatluse all olid maakoolid Eesti neljas maakonnas: Põlvamaal, Tartumaal, Valgamaal, Võrumaal. Analüüs keskendus koolidele, kus koolipidajaks on kohalik omavalitsus. Koolipidaja, kooli tüübi ja asukoha selgitamine toimus EHIS-e andmete alusel.

Esimeseks sammuks koolide hulgast valiku tegemiseks oli veebilehtede ja kättesaadavate dokumentide (sh arengukava ja kooliõppekava), kohalike omavalitsuste kodulehtede, maakonna kodulehtede, kohalike veebiajalehtede vaatlus, analüüs ja hindamine. Uuringu ülesandest lähtuvalt pöörasime tähelepanu koolidele, kes millegi poolest erinesid, silma paistsid, olid mingi muutuse teostanud, olid oma tegevuse kavandamisel ja kirjeldamisel süsteemsed ja järjepidevad. Nii näiteks köitis tähelepanu, kui arengukavas oli kasutatud enamiku koolidega võrreldes teistmoodi lähenemist, kooli juhtimisega seotud dokumendid kajastasid teistsugust vaatenurka, kool tegeles süvendatult omakulutuuriga, mingist ajast alates oli mitu õpetajat koostanud

õppematerjale veebis, torkas silma õpilaste ja õpetajate aktiivsus koolielus. Analüüs ja hindamine lähtusid eesmärgist leida dokumentides ja tegevuste kirjelduses tõendust omanäolisest lähenemisest, muudatuste planeerimisest ja elluviimisest. Samas oli meie otsingus oluline järgneva analüüsiks valitavate koolide mitmekesisus ja erinevad tegevuspraktikad, mitte ühetaolisus.

Meie lähenemist võiks nimetada kaalutletud avastuslikuks otsinguks, kus kindlat algoritmi pole võimalik kirjeldada. Dokumentide vaatluse ja analüüsi alusel valitud koole ei ole õige selles etapis veel nimetada uuenduslikeks või innovaatilisteks, sest eesmärk oli leida erinevaid koole, keda põhjalikumalt analüüsida. Esimeses etapis jõudsime järeldusele, et ainult dokumentide põhjal ei ole võimalik hinnata kooli tegelikku olukorda. Nii võis kajastada kooli veebileht mõne ringi tegevust, üritusi jms, kuid paaril viimasel aastal polnud sellele materjalile täiendust lisatud. Täpsemal uurimisel selgus, et tegevusi juhendanud õpetaja ei tööta enam selles koolis, tema alustatud tegevust ei jätkatud.

Dokumentide vaatluse ja hindamise tulemuste alusel valiti välja 8 põhikooli ja 8 gümnaasiumi põhjalikumaks analüüsimiseks: Põlvamaalt 5, Tartumaalt 4, Valgamaalt 3, Võrumaalt 4. Valimisse kuulunud gümnaasiumidel on kõigil ka põhikooli osa, põhikoolidest on osa lasteaed-põhikoolid.

Väljavalitud koolides toimusid esmalt intervjuud koolijuhtidega. Valitud koolidest kolme juhid loobusid intervjuust, kuna nad olid juhtidena töötanud väga lühikest aega ning ei pidanud end piisavalt kursis olevaks kooli tegevusega innovatsioonide kontekstis. Küsitluste käigus muutus arusaadavamaks õpetajate eriline roll kooliuuenduse protsessis. Tulenevalt kooli organisatsiooni erinevatest tasanditest kannab õpetaja innovatsioonis (uuendustes, muutumises) erinevaid rolle: muutuste algataja, muutuste teostaja, muutuste juhtija.

Õpetaja eriline roll inspireeris nendega korraldama fookusgrupiintervjuud, kuhu haarati kogu valitud piirkonna sõelale jäänud koolide esindajad. Grupiarutelude teemaks oli „Innovatsioon maakoolis: milles see seisneb, kellest ja millest sõltub selle tulemuslikkus?“. Arutelul osales kokku 16 õpetajat kaheksast koolist (neli põhikooli ja neli gümnaasiumi). Õpetajad jaotati kolme gruppi nii, et ühe kooli õpetajad olid erinevates gruppides ning kolm grupiintervjuud toimusid üheaegselt.

Fookusgrupiintervjuudele järgnesid personaalsed intervjuud koolide juhtidega, mis valiti välja süvaanalüüsiks ja innovatsiooni mudelite leidmiseks, intervjuud koolipidaja esindajatega ning personaalsed ja grupiintervjuud õpilastega, õpetajatega, kogukonna esindajatega.

Näited koolidest, milles muutused on süsteemselt läbi viidud ja toimivad.

1. Arenguhüpe füüsilise keskkonna arendusest

Uuenduste tunnused:

- 1) riiklikus õppekavas antud vabaduste ja valikute maksimaalne ärakasutamine;
- 2) loova õhkkonna loomine ja seda soodustavate uute õpetajate sihipärane otsimine;

- 3) kooli füüsilise keskkonna kujundamisel õpikeskkonna vajaduste maksimaalne arvestamine;
- 4) ühise mõttemaailma ja väärtushinnangute kujundamine kogu kooli kollektiivis, mis on suunatud enesekontrollile ja oma tegevuste teadlikule mõtestamisele, et vähendada välise kontrolli vajadust.

1999. a loodi koolisisene infosüsteem, kõik aruanded viidi elektroonilisse keskkonda. Ka õpilastel omad kaustad, paroolid jne kasutusel juba üle kümne aasta. Tänu eelnevale vajas e-koolile üleminek vaid kaks nädalat.

Direktor: „Koolidel on võimalusi tuua inimesi sisse, et konkreetseid muudatusi ellu viia. Meie keskkooli tuuakse inimene sisse ja muudatus hakkab olema seda nägu, milleks see inimene on suuteline ja valmis ning millest huvitatud.“

Majandusõpet andma kutsuti inimene Hansapangast, saksa keele õpetaja saadi Saksamaalt, autoõpetust annab kaugsõidujuhina töötanud inimene. Koolijuht ise on õppinud inseneriks ja hindab inimesi, kes õpivad õpetajaks koolis töötamise kõrval, omades enne muu eriala kogemust.

Riigieksamid ained on koolis miinimummahus ja valikained toodud vabaks jäänud tundide asemele.

Keskkoolis on äratundmisele jõutud, et kool on tüdrukute suunas kaldu ja seepärast on palju tehnikaga seonduvat püütud kooli juurde tuua. Tehnoloogiaõpe toimub tunniplaaniväliselt laupäeviti kooli garaažis projektiviisiliselt. Direktor käib tehnikahuvilistega firmasid ja messe külastamas. Tehnikaringi käsutuses kaasaegseid töövahendeid (nt keevituseadmed jmt). Tehnikaga seonduv on kulukas, lisafinants saadakse projektidest.

Direktor: „Maja projekteerimise koostöös oli teada, mida tahame saada. Tahtsime kaotada ära korrapidaja-õpetajad. Kord tuleb õpilase seest ja mitte väljast.“

Võimla on koolimaja sees. Vahtetunni ajal saavad õpilased ennast võimlas välja elada. Uksed on kõik vahtetunnid avatud.

Gümnaasiumi ruumid projekteeriti nii, et kõikjal on klaasaknad. Igaüks, kes märkab millegi sobimatuga tegelemist, sekkub, korrapidajat pole vaja. Arvutiklassis ei istu ühtki õpetajat, sest see on maja keskel ja sinna on sisse näha. Samas on katuseaknad, et päike ekraanile ei paistaks.

Direktor: „Füüsilise keskkonna funktsionaalsus on hoopis teine. Mõte oli enne, siis projekteerijaga otsiti lahendusi ja nüüd juba viis aastat toimib. Selgitustöö hakkas pihta paar aastat enne uue hoone valmimist. Õpilased tulid kaasa.“

Koolis on toimunud meediaõpetuse ja valdkonna tegevuste uuenduste kaskaad: kooli ajaleht, raadio, TV, film, ajaleht digitaalseks. Ka on selle kõrval tulnud kooliteater. Sellega seonduvalt on kujunenud kool üleestilise regulaarse teatrifestivali paigaks ja oma koolist on iga kord mitu teatritükki ja –truppi välja käia.

2. Arenguhüpe kvaliteedikoolitusest

Kooli areng seotud oluliselt õppekava rakendamisega, kooli õppekava kujundamisega. Kooli meeskonnatöö oluliseks arenguhüppeks sai 2000. a osalemine kvaliteedijuhtimise koolitusprogrammis, mis seonduv uue riikliku õppekava rakendamisega.

Kooli pideva uuenemise võtmeks on

- 1) sisuline ja sügavutimisev riikliku õppekava võimaluste rakendamine kooli õppekava kujundamisel;

- 2) õppekavaarenduse, õpikeskkonna kujundamise, huvitegevuse, projektiviisiliste tegevuste sidustatud teostamine;
- 3) meeskonnatöö ja –koolituse sihipärane rakendamine õppekava kujundamise ja elluviimist toetava tegevusena;
- 4) tegevusliinide süsteemne kavandamine ja elluviimine, lõpuni tegemine;
- 5) riiklike regulatsioonide sisuline (mitte formaalne) käsitlemine õpikeskkonna kujundamisel.

Süsteemne ja sihipärane tegevus nähtav juba kooli kodulehelt. Kommunikatsiooniks kasutatakse erinevaid kanaleid paralleelselt; regulaarselt viiakse läbi tagasiside küsitlusi; olemas mitmekülgne tugisüsteem (logopeed, psühholoog, sotsiaalpedagoog). Eri tegevussuunad reguleeritakse, töötatakse välja meetodikad, st tegevused ei jää spontaanseks. Tegeletakse kooli eri sihtgruppidega, tehakse koostööd ja osaletakse projektides. Kool on kasutanud parimal moel keskkonda, milles ta asub ja saanud ka selle eest tunnustust. Oskuslik koostöö (näit teise maakonna kooliga tehakse kontrolltöid paralleelselt ja võrreldakse tulemusi).

Õppekava kujundamisega kooli tasandil on seotud regulaarsed kord kuus toimuvad ainekomisjonid, kuhu on kaasatud ka lasteaiaõpetajad (tegemist on lasteaed-põhikooliga). Kord aastas toimuvad meeskonnakoolitused, veebruaris-märtsis regulaarne sisehindamine.

Läbivate teemade käsitus omanäoline – üks teema aasta jooksul, millele keskendutakse. Teemade kavandamine toimub õpetajate tiimis, kaasatud on ka õpilased. Järgneva õppeaasta läbiva teema komisjon moodustatakse aprillis. Komisjoni kuuluvad lasteaiaõpetaja, valdkonnaõpetaja, algklasside õpetaja, õppealajuhataja, huvijuht, koolijuht, õpilaste esindaja. Augustiks on teemakäsitus kavandatud. Kui teema lõpeb, teatakse, kuidas jätkata uuel ringil kolme aasta pärast. Ühe teema lõppedes ta ei „kao“, vaid pigem muutub fookus. Keskkonnateema vahetumine meedia teemaga tõi kaasa keskkonnaprobleemide kajastamise meedia vahenditega – fotografeerimine ja näitused, artiklite kirjutamine jne.

Õppekava rakenduste ja läbivate teemadega sidustatakse koolis ka projektiviisilised algatused. Õpetajate juhendamisel on projekte algatanud ka õpilased.

Koolijuhi hinnangul on praegu uue õppekava rakendamine kooli tasandil kergem varasematest, sest on suur kogemus ja uusi tegevusi käsitletakse pigem võimaluse kui kohustusena: „Uus õppekava ei ole selline, mis pööraks tehtud asju pea peale. Kooli oma võimalus, mänguruum suurenevad. Kooli uuenduse tegurid on inimesed, loovus, meeskonnatöö, ühtmoodi mõtlemine.“

3. Piirkondlik koostöö

Siinkohal on kirjeldatud uuendusi, mille algatamine, eestvedamine ja rakendus toimub suurema piirkonna tasandil koostöövõrgustikus.

Piirkonna kõikides koolides toimub majandusõpe ja omakultuuri õpe. Kummalgi valdkonnal on ülepiirkonnaline koordinaator ja koolide koordinaatorid. Tooteid arendavate õpilasfirmade kõrval on tekkinud teenust osutavad õpilasfirmad. Omakultuuri õpet toetab Haridus- ja Teadusministeerium.

2005. aastal ei teadnud osades piirkonna koolides õpetajad õpilastest ja nende peredest, kogukonnast, probleemidest piisavalt. Koolid ei teadnud üksteise tegemistest.

Ka valdade tasandil ei oldud üksteise tegevuste ja probleemidega küllalt kursis. Mõne valla juhid vahetusid sageli, osade valdade juhid ei toetanud piisavalt koole.

Probleeme on analüüsitud ülepiirkonnalistes institutsioonides: Valdade Liit, Vanemate Kogu jt. Oluline on olnud suutlikkus välja võidelda piirkonna tegevusi toetav rahastamine – Sihtasutus varem, praeguseni Arenguprogramm.

Töövormidega, nagu ümarlauad, ajurünnakud, temaatilised konverentsid, valdkondlikud tõsised ja professionaalsed uuringud, eksperdid väljastpoolt, ülepiirkonnalistest strateegiad ja arengukavad ja neid tegevusi ning tegevuste otsuste elluviimist toetava Arengufondi abiga on suudetud tekitada unikaalne olukord hariduse vallas.

Haridustemaatika käsitlemine Piirkonna Valdade Liidu ja teiste ülepiirkonnalistes institutsioonides tasandil ei ole lahus teistest piirkonna olulistest valdkondadest. Analoogilised koostöövormid toimivad valdkonniti ja eesmärgiks ongi olnud väiksemate alapiirkondade suletusest, üksteisest mitteteadmise, arengut pärssivatest hoiakutest vabanemine suhtlemise ja koostöö kaudu.

Piirkonna haridusvõrgustiku idee

Idee algkomponendid:

- Konkreetseid tegevusi arendada seal, kus on parimad eeldused – eestvedaja – entusiast - asjatundja(d); materiaalne baas. Korraldada huviliste transport tegevusvõimaluse juurde; viia juhendajad ja huvilised kokku.
- Panustada huvitegevusele ja huviharidusele; majandusõpe ja pärimuskultuuriõpe toimivad sisult nagu huvitegevus, st on huvitavad õpilaste jaoks ja õppimine toimub tegevuste käigus.
- Piirkonna majanduse tasuvamaks muutmine ja ettevõtlikkuse suurendamine saab alguse sellest, kui piirkonnas on lastel huvitav millegagi tegeleda, huvitav õppida.
- Vajalik on tasandada kohalike omavalitsuste ja võtmeisikute erinevaid suhtumisi, aga ka (piiratud) võimalusi eri fondide abi kasutamise ühelt poolt ja eri koostöövormide pideva käiguhoidmisega teiselt poolt. Valla juhtidele viia päralt sisulist sõnumit valdkondades toimuvast ja eri valdkondade tegutsejatele (nt koolid) tutvustada ka kohaliku omavalitsuse probleeme ja võimalusi.
- Piirkonnas võiks olla üks kool, mis paikneb erinevates füüsilistes keskkondades kõikides piirkonna valdades. Kaasatud ka lasteaiad. Garanteeritud hariduse kvaliteet. Selline institutsionaalne koondamine võimaldab teoreetiliselt säilitada ja arendada ka gümnaasiumihariduse andmist piirkonnas.

Kokkuvõte. Koolide muutumise ja uuenemise tüüpilisi soodustavaid tegureid:

- Kooli füüsilise ruumi laiendamine: erinevate kohtade ja võimaluste kasutamine õppetöö ja tegevuste läbiviimiseks.
- Vahendite hankimine projektide kaudu.
- Kooli õpi- ja tegevuskeskkonna avardamine väljapoole kooli füüsilist keskkonda; huvitegevuse integreerimine.
- Kooli juhtkonna poolne motiveerimine: luua meeskonnatöö eeldused, tuua täiendav vajalik teave (ise vahendada, koolitus korraldada).

- Väljastpoolt kooli asjatundjate kaasamine õppetöösse, sh lapsevanemate kaasamine.
- Mitme kooli ühiselt tegutsemine (ühised valikained, tegevuste kooskõlastamine, vastastikused külaskäigud jms).
- Õpetajate ja juhtkonna vastastikune toetamine, õpilaste kaasamine otsustusprotsessi.
- Tegevuste aktiveerimine lastevanemate suunal, sh ühisüritused ja koolitused lastevanematele.
- Noorte ettevõtlike inimeste (lastega pered) valda elamatulek (vastastikuses mõjus hea kool ja kooli muutumine).
- Koolid on erksad ja haaravad kinni tekkivatest võimalustest (projektid, koolitused jne), millega kaasneb suurem loovus, üks võimalus rakendatakse mitmel eesmärgil.
- Organisatsiooni kultuuri arendab ka mõni kampaania või programm (Märka hädalist, keskkond jne)
- Omavalitsuse toetus koolile.